

Et hidtil ukendt Arbejde af Viborg-Bispen Knud Mikkelssøn.

Ved William Christensen.

I Aarsberetninger og Meddelelser fra det store kongelige Bibliothek I. 416 findes en Notits om et Håndskrift i Marburg Universitetsbibliotek, der på en dobbelt Måde må vække Interesse hos den, der har sysselsat sig med Viborg-Bispen Knud Mikkelssøns Historie. Dels nævnes der nemlig blandt Håndskriftets Indhold et Arbejde om Pesten, som er blevet inddraget i Undersøgelsen om Forfatterskabet til et medicinsk Skrift, der selv opgiver en Biskop Knud af Århus som sin Forfatter, men også er blevet tillagt Knud Mikkelssøn. Og dels siges det, at der i Håndskriftet findes en kirkeretlig Afhandling af en Magister Kanutus de Arusia; men at dette Navn netop er det samme, som den nævnte Viborg-Bisp ofte gik under i sit Universitetsliv, er anført ovenfor¹⁾. Et nærmere Bekendtskab med Håndskriftet måtte derfor synes ønskeligt, og jeg skylder Direktøren for Universitetsbiblioteket i Marburg, Hr. Dr. Roediger, megen

¹⁾ Se ovfr. S. 99-101. Til det dér meddelte kan føjes, at Knud Mikkelssøn ved sit Valg til Biskop var i Besiddelse af en »perpetua vicaria sine cura« i en Kirke i Erfurt, hvad der åbenbart må sættes i Forbindelse med hans tidligere Virksomhed ved denne Bys Universitet (RA., Afskrift fra Rom af Supplik med pavelig Resolution af 1450 ^{23/12}).

Tak, fordi han på en derom sket Henvendelse straks tillod dets Udlån til København. En Sammenligning mellem Pest-afhandlingen deri og det medicinske Arbejde, som bærer Biskop Knud af Århus's Navn, gav imidlertid, som allerede tidligere nævnt¹⁾, kun det negative Resultat, at det er to helt forskellige Skrifter, her er Tale om. At derimod den kirkeretlige Afhandling af Kanutus de Arusia har Biskop Knud af Viborg til Forfatter, er der ikke ringeste Grund til at betvivle, så meget mindre, som Håndskriftet stammer fra en Tid og et Sted, der gør det let forklarligt, hvorledes et Arbejde af en dansk Mand er blevet optaget i det; det er nemlig, i ethvert Fald til Dels, skrevet i Erfurt 1438, altså på et Tidspunkt, da Knud Mikkelsøn måske endnu var knyttet til den nævnte Bys Universitet eller også først for nylig havde forladt det²⁾.

Det drejer sig altså her om et hidtil ukendt Arbejde af en Mand, der indtager en fremragende Plads blandt vor Middelalters ikke talrige juridiske Forfattere, og da man kun kender få Skrifter af ham og der desuden i Danmark ikke eksisterer noget Håndskrift af denne Afhandling, er

¹⁾ Ovfr. S. 101¹⁾.

²⁾ Årstallet 1438 angives i to Notitser, der er trykte hos Hermann, *Catalogus codicum manuscriptorum, qui in bibliotheca academica Marburgensi asservantur*, Latinorum S. 51, hvor de dog urigtig henføres til Bl. 136 og 159 v. i Stedet for til henholdsvis Bl. 137 v. og 160 v. I den sidste af disse Notitser betegnes Erfurt udtrykkelig som Håndskriftets Tilblivelsessted, ligesom også enkelte af dets Afhandlinger skyldes Mænd, der har taget Doktorgraden samme Steds. Således begynder der på Bl. 61 v. en *questio magistri Ffederici Schonen sacre theologie professoris*, hvis Forfatter blev Dr. theol. i Erfurt 1431 (Motschmann, *Erfordia literata continuata*, 1. Fortsetz. S. 21). Og Bl. 320 v. ender en Afhandling med Ordene: *Collecta est hec lectura per honorabilem ac egregium virum dominum Arnoldum Westual juris canonici doctorem eximium anno domini m cccc xxxv circa festum sancti Michaelis*; den her nævnte lærde, der senere blev Bisp af Lübeck, havde været Erfurt-Universitetets Rektor og ligeledes erhvervet sin Doktorværdighed samme Steds (*Geschichtsquellen der Prov. Sachs.* 8. Bd. 1. Th. S. 147; Motschmann, *anf. St.*, 2. Fortsetz. S. 164).

den nu bleven trykt nedenfor. Den er optagen i et andet Håndskrift foruden i det i Marburg; dette sidste er imidlertid lagt til Grund for Udgaven, hvad der vil finde sin Forklaring i det følgende.

Marburg-Håndskriftet, hvis officielle Betegnelse i Biblioteket er C 5, (medens jeg nedenfor citerer det som M), er et Papirshåndskrift, der indeholder 383 Blade af c. $29\frac{1}{2} \times 20\frac{1}{2}$ Centimeters Størrelse; det er indbundet i Træbind, som er beklædt med rødt Skind og forsynet med Metalbeslag på Hjørnerne, ligesom der endnu findes Rester af Spænder, hvormed det tidligere har været udstyret. Over Indholdet, som hovedsagelig er af kirkeretlig Art og skyldes mange forskellige Forfattere, gives på Håndskriftets Bl. 1 r. en Oversigt, der er aftrykt (om end med nogle Unøjagtigheder) hos C. F. Hermann, *Catalogus codicum manuscriptorum, qui in bibliotheca academica Marburgensi asservantur, Latinorum* S. 48-50.

Det andet Håndskrift, der kendes af Afhandlingen, opbevares nu i Biblioteket i Wolfenbüttel som Nr. 157 af dettes Helmstedter-Håndskrifter; det er her nedenfor betegnet som W. Det findes beskrevet hos O. von Heinemann, *Die Handschriften der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel 1. Abtheilung I.* 150-51, så at en nærmere Omtale af dets Udseende og Indhold i Almindelighed her vil være overflødig¹⁾. Også dette Håndskrift er blevet til i Erfurt, men senere end Marburg-Håndskriftet, nemlig i 1471 og de følgende År, som det kan ses af den trykte Beskrivelse. Ret betydelige Dele af dets Indhold genfindes i Marburg-Håndskriftet²⁾, og navnlig fortjener det med Hensyn til Knud Mikkelsøns Arbejde at bemærkes, at der

¹⁾ Det kan nævnes, at der anf. St. S. 151 L. 10 og 11 skal læses 230 og 229' i Stedet for henholdsvis 238 og 237'. At v. Heinemanns Gengivelse af Indholdet af Bl. 202 r.-209 v. er ukorrekt, vil fremgå af det følgende.

²⁾ W Bl. 174 r. - 202 r., 202 r. - 209 v. og 210 r. - 226 r. er identisk med M henholdsvis Bl. 65 r.-93 v., 37 r.-44 v. og 45 v.-61 v.

i bægge Håndskrifter i ganske ens Rækkefølge er indført 4 Afhandlinger af 4 forskellige Forfattere, blandt hvilke Knud Mikkelsøns indtager Pladsen som Nr. 3. Da Håndskrifterne nu tillige stammer fra samme By, kan der ikke være Tvivl om, at de for det pågældende Afsnits Vedkommende er i nær Slægt med hinanden, og Spørgsmålet bliver da atter, om dette Slægtskab hidrører fra, at W har skrevet af efter M (eller en Afskrift af M), eller om de bægge stammer fra en fælles Kilde. Det første må siges at være det sandsynligste; i ethvert Fald viser W på flere Steder en ganske slavisk Overensstemmelse med M selv i så underordnede Spørgsmål som med Hensyn til Ortografien og Anvendelsen af Forkortelser¹⁾; men helt udelukket er det jo rigtignok ikke, at M kan have afskrevet sit Forlæg lige så bogstavret som W, så at det er en sådan fælles Kilde og ikke M, der ligger til Grund for W. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, vil det af det nævnte være klart, at det kun er en yderst ringe Hjælp, W kan yde til at rense Teksten for de Fejl, der forekommer i M; for en Fuldstændigheds Skyld har jeg dog anført Varianterne i W nedenfor, med Undtagelse af dem, der kun angår Ortografien.

Knud Mikkelsøns Arbejde, der åbenbart er fremkaldt ved hans Universitetsvirksomhed i Erfurt og tidligst kan være fra 1431, da det nævner Pave Martin V som død²⁾, fører Titlen: *Questio determinata per magistrum Kanutum de Arusia, utrum comparare redditus ad vitam vel ad tempus aut perpetue solvendos aut sub potestate recuperacionis sit actus illiberalitatis, qui communi nomine usura nuncupatur*. Synderlig omfangsrigt er Skriftet ikke, hvad der imidlertid efter dets hele Karakter næppe synes at være megen Anledning

¹⁾ Eksempelvis kan det anføres, at når M Bl. 53 v. i Ordene *inventum est nummisma, ut nummissma addatur* etc. staver det første *nummisma* med 1 og det andet med 2 s'er, genfindes den samme Ejendommelighed i W Bl. 218 v.

²⁾ M Bl. 52 r., W Bl. 217 r.

til at beklage. Det lader sig nemlig ikke nægte, at hvis ikke de ovenfor anførte Grunde fra et specielt dansk Synspunkt anbefalede Arbejdets Trykning, vilde en sådan måske vanskelig kunne retfærdiggøres blot af dets eget indre Værd. Betragter man Afhandlingen for sig alene, uden Hensyn til Måden, hvorpå det samme Spørgsmål i øvrigt er behandlet i Middelalderen, vil man finde, at også den danske Forfatter rammes af den strenge Dom, som en fremragende Kender af den kanoniske Rets Litteratur, Tyskeren von Schulte, fælder over denne Litteratur i Almindelighed i det pågældende Tidsrum. Når den nævnte lærde klager over »jene entsetzliche Breite und ... jene Spielerei mit Argumenten und Deductionen, die beim Studium der mittelalterlichen Literatur in einem Grade ermüden, dass man sich stets einen Zwang anthun muss, um mit einer Schrift zu Ende zu kommen«¹⁾, så lider også Knud Mikkelsøns Arbejde af de anførte Mangler, om end de naturligvis mærkes mindre på Grund af Skriftets forholdsvis ringe Omfang.

Det behandlede Emne er det såkaldte Rentekøb. Det er bekendt nok, hvilken overordentlig Betydning Kirkens fjendtlige Holdning over for alt, hvad der hed Åger, fik for hele det økonomiske Liv i Middelalderen og endnu længere ned i Tiden; de forskellige Former, hvorunder man søgte at omgå Forbudet mod at skaffe sig Rente, måtte under disse Forhold naturligvis hyppig blive Genstand for de kanoniske retslærdes Undersøgelse²⁾. Det

¹⁾ J. F. von Schulte, Die Geschichte der Quellen und Literatur der Canonischen Rechts II. 473. Jfr. nærmere sstds. S. 482-84.

²⁾ Se i Almindelighed herom: W. Endemann, Die nationalökonomischen Grundsätze der canonistischen Lehre (i Jahrbücher f. Nationalökonomie u. Statistik I, Jena 1863) og samme Forfatters Studien in der romanisch-kanonistischen Wirthschafts- und Rechtslehre bis gegen Ende des siebenzehnten Jahrhunderts I—II, for det her foreliggende Spørgsmåls Vedkommende specielt Tidsskriftet S. 313-24 og det selvstændige Værk II. 101-57 (Afsnittet: Der Rentenvertrag). Jfr. v. Schulte, anf. St. II. 526-27.

synes således på Forhånd lidet sandsynligt, at den danske Forfatter skulde vise nogen fremtrædende Originalitet i Opfattelsen, når den samme Sag allerede før ham havde været underkastet gentagne Behandlinger i Litteraturen; og måske har han efter hele sit Arbejdes Art slet ikke villet gøre Påstand på nogen sådan Originalitet. Vist er det, at der lader sig påvise et Par Skrifter, som Knud Mikkelsøn har benyttet på en Måde, der i vore Dage ufejlbarlig vilde have pådraget ham en Anklage for Plagiat; men Middelalderens Begreber i denne Henseende var jo rigtignok heller ikke ganske de samme som Nutidens.

Det ene af de Skrifter, den danske Forfatter har brugt, er en *Tractatus de contractibus* af Tyskeren Henricus de Oyta, der stammede fra Oyta (nu Friesoythe i Storhertugdømmet Oldenburg) og døde som Lærer ved Universitetet i Wien 1397; det nævnte Arbejde af ham er trykt i Johannes Gersons Opera IV (Colonie 1484) Bl. 224-53¹). Knud Mikkelsøns Benyttelse af det viser mange Ændringer i stilistisk Henseende, ligesom vor Forfatter også, jo længere han kommer frem, hyppig foretager Forkortelser i sit Forbilledes Fremstilling eller helt udelader store Dele af den.

Et andet Værk, med hvilket Knud Mikkelsøns Arbejde har påfaldende Lighedspunkter, er et Skrift *De contractibus*, der skyldes den bekendte Kansler ved Pariser-Universitetet Johannes Gerson († 1429) og er trykt i den nys nævnte Udgave af hans Skrifter IV Bl. 254-68. Ligheden med denne Forfatter kommer dog først frem helt hen imod Slutningen af Knud Mikkelsøns Afhandling og er ikke mere omfattende, end at det kunde tænkes, at den skyldes Benyttelse af en fælles Kilde; i ethvert Fald kan Johannes Gerson aldeles ikke tåle Sammenligning med Henricus de

¹) Jfr. om Henricus de Oyta v. Schulte, anf. Skrift II. 434 og de dér citerede Steder. Hans *tractatus de contractibus* omtales lidt nærmere hos Roscher, Geschichte der National-Oekonomik in Deutschland S. 21.

Oyta, når der bliver Spørgsmål om Omfanget af de Partier i deres Arbejdder, der genfindes hos Knud Mikkelsøn.

Endnu må omtales et Skrift, som vor danske Forfatters Afhandling på mange Steder viser et nært Slægtskab med, uden at det indbyrdes Forhold dog her er ganske klart. Dette Skrift, der, så vidt vides, ikke er trykt, findes i M Bl. 37 r.-44 v. og W Bl. 202 r.-209 v.¹⁾; det er selv uden Overskrift eller Forfatternavn, men i Indholdsangivelsen i M Bl. 1 r. betegnes det som *Tractatus Johannis Andree de empcione et vendicione*²⁾. Det skulde altså skyldes den bekendte retslærde Johannes Andreae, der døde 1348³⁾, og hermed vilde det også stemme godt, at det ender med en Slags anbefaling eller Autorisation⁴⁾, der bl. a. er udstedt af en Dinus Januensis archiepiscopus; thi den eneste Ærkebisp, der kendes i Genua af dette Navn, beklædte Embedet fra 1336 til 1342⁵⁾. Arbejdet citerer imidlertid selv på flere Steder både Johannes Andreae og hans Discipel Johannes Calderinus⁶⁾, så at det i sin foreliggende Form umulig kan have den førstnævnte til Forfatter, men må være yngre. Når det tillige nævner det Tilfælde, at noget købes i Köln og sælges i Erfurt⁷⁾, og man husker på det nære Forhold, hvori Håndskriftet M står til Erfurt-Universitetet, synes den Slutning ikke for dristig, at Afhandlingen først kan være bleven til i sin

¹⁾ Begyndelses- og Slutningsordene af det er trykte hos Hermann, anf. St. S. 50, hvor der dog bl. a. i Stedet for *Dominicus(?)* skal læses *Dinus*.

²⁾ Jfr. Hermann, anf. St. S. 48.

³⁾ Jfr. om ham v. Savigny, *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*, 2. Ausg. VI. 98-125 og v. Schulte, anf. St. II. 205-29.

⁴⁾ Trykt hos Hermann; jfr. her ovfr. Note 1.

⁵⁾ Gams, *Series episcoporum ecclesiæ catholicæ* S. 815. Von Schulte, anf. St. II. 223 omtaler da også Skriftet som forfattet af Johannes Andreae; men han har åbenbart ikke selv set det, jfr. hans Indledning S. VI-VII.

⁶⁾ M Bl. 41 r., 42 r., 43 r. og v.; 39 v., 42 v.

⁷⁾ M. Bl. 39 v.

nuværende Skikkelse, efter at både Köln og Erfurt havde fået deres Universiteter, hvad der for Kölns Vedkommende skete 1388 og for Erfurts 1392¹⁾). Hvis noget i Skriftet hidrører fra Johannes Andreae, må det altså i det mindste have været Genstand for en senere Overarbejdelse, men når denne i så Fald er foretagen, ser jeg mig ikke i Stand til at oplyse; dog må det senest have været i 1430'rne, da »Johannes Andreae«s Skrift uden Tvivl ligesom andre Arbejder i Håndskriftet M er indført i dette på den nævnte Tid. Når nu Spørgsmålet bliver, hvorledes Ligheden mellem Knud Mikkelsøns Arbejde og »Johannes Andreae«s i dets nuværende Form skal forklares, kunde det jo formodes, at Knud Mikkelsøns var det ældre, og at det var dette, der var blevet benyttet af det andet Skrifts Bearbejder. En sådan Mulighed kan man imidlertid vistnok temmelig rolig se bort fra; dels vilde det nemlig på denne Måde blive vanskeligt at forklare, hvorfor netop de Dele af Knud Mikkelsøns Arbejde, der skriver sig fra Henricus de Oyta, så at sige slet ikke genfindes hos »Johannes Andreae«s Bearbejder; og dels synes Tiden for knap til, at et fra c. 1438 stammende Håndskrift skulde kunne indeholde en Afhandling, der delvis var skreven ud efter en anden, som tidligst kan være fra 1431²⁾). Betydelig sandsynligere er det, at Ligheden skyldes en fælles Kilde, eller at det er Knud Mikkelsøn, som har benyttet »Johannes Andreae«s Arbejde i den Skikkelse, hvori vi nu kender det. Hvem denne Skikkelse skyldes, vides ikke, og for så vidt kunde man jo have Lov at opstille den Gisning, at Knud Mikkelsøn selv har været Bearbejderen, og at han senere har brugt Bearbejdelsen som Forarbejde for den Afhandling, der nu bærer hans eget Navn. At »Johannes Andreae«s

¹⁾ At dette Sted, hvor to tyske Byer benyttes som Eksempler, i alt Fald ikke skyldes Italieneren Johannes Andreae, turde vel være sikkert.

²⁾ Jfr. her ovfr. S. 302.

Skrift har et vist Præg af noget ufærdigt, der godt kunde passe med Karakteren af et Forarbejde, kan ikke nægtes; i stilistisk Henseende gør det et noget usammenhængende Indtryk, så at man næsten fristes til at betænke sig på at kalde det én Afhandling, og en Udvikling, som man allerede har læst én Gang deri, kan man finde gentaget på et senere Sted. Men noget som helst positivt Vidnesbyrd om, at Bearbejdelsen skulde skyldes Knud Mikkelsøn, turde det være umuligt at finde; og i ethvert Fald synes den Omstændighed at tale derimod, at »Johannes Andreae« har store Partier, hvortil der slet intet tilsvarende findes hos Knud Mikkelsøn. Spørgsmålet om Forholdet mellem de to Arbejder er vanskeligt at besvare nøjagtig; hvis det overhovedet lader sig gøre, kræves dertil i ethvert Fald en Indsigt i den kanoniske Rets Litteratur, som Udgiveren ikke er i Besiddelse af. Efter det ovenfor anførte må det imidlertid vistnok antages, at Knud Mikkelsøns Tekst er den afledede, hvad enten det nu er fra »Johannes Andreae«s i den foreliggende Skikkelse, eller det er fra en ældre Tekst, som de bægge har benyttet; og man vil derfor i det følgende finde »Johannes Andreae« betegnet som Knud Mikkelsøns Kilde lige så godt som Henricus de Oyta og Johannes Gerson.

I Udgaven nedenfor er de Steder, der stemmer ordret overens med de tre nu omtalte Skrifter, trykte med Nonpareil, således at det tillige er angivet, hver Gang Kilden bliver en anden end for det foregående med Nonpareil trykte Stykke, og hver Gang der begynder et nyt Blad (eller en ny Spalte) i den vedkommende Kilde. Ved H betegnes Henricus de Oyta, ved JG Johannes Gerson, og Bladtallet henviser i bægge disse Tilfælde til de ovennævnte Udgaver i Johannes Gersons Opera IV; JA betegner den nuværende Form af »Johannes Andreae«s Arbejde, som citeres efter Folieringen i Håndskriftet M. Når det samme Ord findes i forskellige Kasus, Verbalformer eller Tal hos Knud Mikkelsøn og hans Forbillede, er de afvigende Bogstaver trykte

med spærret Nonpareil¹⁾; en Afvigelse, der kun består i, at den danske Forfatter har udeladt et eller flere Bogstaver i Kildens Ord, er dog lige så lidt særlig angiven som, når han udelader et helt eller flere Ord i Kilden eller sætter Ordene i en anden Rækkefølge end denne. De forskellige stilistiske Ændringer, vor Forfatter har foretaget i sit Forbillede, er der intet Forsøg gjort på at betegne, hvad enten de blot består i, at et enkelt Ord er blevet ombyttet med et andet af lignende Betydning, eller de har bevirket, at kun selve Tankegangen er bleven tilbage, men gengiven i helt andre Udtryk; i slige Tilfælde er Teksten sat med Bourgeois ligesom de mere selvstændige Dele af Skriftet. Det vilde nemlig ofte blive meget vanskeligt at fastsætte Grænsen for, hvor en sådan friere Benyttelse hører op; men på den anden Side frembyder den valgte Fremgangsmåde jo rigtignok den Ulempe, at den ikke oplyser det fulde Omfang, hvori Knud Mikkelsøn har benyttet sine Kilder, — en Ulempe, der selvfølgelig er føleligst over for det utrykte og temmelig utilgængelige Arbejde af »Johannes Andreae«.

Hvor meget Knud Mikkelsøn i Virkeligheden skylder de ovenfor anførte Skrifter, giver hans egne Ord kun en meget dårlig Forestilling om; han nævner ganske vist Henricus de Oyta²⁾ og også Jo(hannes) An(dreae), men ikke anderledes end så mange andre lærde, som han citerer. Hvor det gælder om at vise sin Lærdom, er vor Forfatter nemlig ikke sparsom med Citater, og det er en ret statelig Række Værker og Skribenter, som det er lykkedes ham at få anført i sin ikke lange Afhandling. Først og fremmest må i så Henseende nævnes en betydelig Del af

¹⁾ En så ligegyldig Forskel som den, der kan opstå ved, at Navne på citerede Forfattere eller Skrifter forkortes på én Måde af Magister Knud og på en anden af hans Kilde eller forkortes det ene Sted og gengives uforkortede det andet, er det anset for ganske overflødig at betegne nærmere.

²⁾ Navnet er stavet Oyca i vore Håndskrifter.

de forskellige Skrifter i Bibelen (så vel det gamle som det ny Testamente) og dernæst Kilderne til Romerretten (både Institutionerne, Digesterne og Codex) og til den kanoniske Ret (både Gratians Dekret, Dekretalerne, Liber sextus og Clementinerne)¹⁾. Fremdeles citerer Knud Mikkelsøn Aristoteles's *Politica* og *Ethica*²⁾, idet han efter en hyppig anvendt skolastisk Sprogbrug betegner deres Forfatter blot som *philosophus* uden at tilføje Navnet, og endvidere Arbejder af Augustinus samt Tho(mas Aquinas)³⁾. Endelig nævner han et ikke ubetydeligt Antal middelalderlige lærde, der har ydet Bidrag til den kanoniske Rets Litteratur, men til Dels også er optrådte som Forfattere på andre Områder; disse Mænd er (foruden Johannes Andreae og Henricus de Oyta): Englænderen Ala(nus), der levede i Begyndelsen af det 13. Århundrede, Bern(ardus, sandsynligvis Bernardus Parmensis de Botone, † 1263), Goff(redus de Trano, † 1245), Henricus de Ganda eller Gandavo (Henrik af Gent, † i Slutningen af det 13. Århundrede), Henricus de Hassia (Henrik af Hessen eller Henrik af Langenstein, † 1397), Pave Inno(cens IV, † 1254), Jo(hannes) Cal(de)rinus, † 1365) og Wil(helmus) de Mon(te) Lau(duno, † 1345)⁴⁾.

¹⁾ Jeg har i Noterne søgt at gøre Citaterne af Bibelen og af Retskilderne lettere tilgængelige og samtidig rettet de Urigtigheder i dem, som jeg har kunnet finde.

²⁾ Det er vel også Aristoteles's *Elenchi*, hvortil der henvises M Bl. 57 v. = W Bl. 222 r.

³⁾ Det er dennes *Summa theologiae*, *Secunda secundae*, der ret besynderlig anføres som *beatus Tho.* 22.

⁴⁾ Om de nævnte findes Oplysninger hos v. Schulte, anf. St. I og II; for Henrik af Gents Vedkommende, der kun omtales ganske kortfattet af v. Schulte, kan her tilføjes en Henvisning til Wetzer u. Welte's *Kirchenlexikon*, 2. Aufl. V Sp. 1704-6. Skriftet *Quodlibet* af Henrik af Gent har jeg forgæves søgt på Bibliotekerne: Knud Mikkelsøns Citater af det kunde vistnok trænge til en Revision, i alt Fald stemmer de ikke helt med Henricus de Oyta's. — Hvem den Ja. de Aureliano er, der nævnes M Bl. 55 v. = W Bl. 220 r., er det ikke lykkedes mig at udfinde

En sådan Liste over benyttet Litteratur ser jo ret imponerende ud, men det er rigtignok en uheldig stor Mængde af Citaterne, der allerede forekommer i vor Afhandlings ovenfor omtalte tre Kilder. Af det forholdsvis betydelige Antal Forfattere, der kun nævnes en enkelt Gang hos Knud Mikkelsøn, genfindes Henvisningerne til Alanus, Bernardus, Goffredus, Johannes Calderinus og Wilhelmus de Monte Lauduno alle i »Johannes Andreae«s Skrift. Innocens IV anføres i den danske Magisters Afhandling på 6 Steder; af disse har »Johannes Andreae« allerede de 5, medens han på det 6. nævner Hostiensis¹⁾ i Stedet for Innocentius. Og også Citaterne af den kano-niske og den romerske Rets Kilder er for en stor Del de samme i den danske Afhandling og hos »Johannes Andreae«. Vil man herimod gøre gældende, at det måske netop er Knud Mikkelsøn, der har bearbejdet »Johannes Andreae«, synes denne Antagelse, som tidligere nævnt, ikke særlig sandsynlig, og i alt Fald vilde det jo ikke dermed være givet, at Citaterne skyldes førstehånds Viden. Det lader sig nemlig også påvise, at vor Forfatter har lånt Henvi-singer fra sine andre Kilder; når han f. Eks. 3 Gange anfører Steder af Augustinus, forekommer de 2 hos Hen-ricus de Oyta og det 3. hos Johannes Gerson; og selv sine Citater af Bibelen har han for omtrent de to Tredje-deles Vedkommende hentet hos Henricus de Oyta. En lidt nærmere Betragtning af det Litteraturkendskab, Knud Mikkelsøn lægger for Dagen, kan således kun bekræfte, hvad der ovenfor er udtalt om den Mangel på Originalitet, der præger en meget betydelig Del af hans Afhandling.

¹⁾ Jfr. v. Schulte, anf. St. II. 123-29.

Questio determinata per magistrum
Kanutum de Arusia,

M Bl. 51 r.;
W Bl. 215 v.

utrum comparare redditus ad vitam uel ad tempus aut perpetue soluendos aut sub potestate recuperacionis sit actus illiberalitatis, qui communi nomine vsura nuncupatur. Et arguitur^a: vbi datur minus intencione recipiendi tantum et amplius uel idem et plus, est actus illiberalitatis injuste acquisitus vsura nuncupatus. Sed sic est in proposito; major nota ex diffinitione vsure; est enim vsura, quicquid || sorti accidit in re uel in spe, intencione uel pacto; minor probatur, quia quidam comparans redditus, nisi plus speraret se recepturum, quam exposuit, potius de sua peccunia uiueret, quam alteri daret. In oppositum argumentatur^b: vsura presupponit mutuum, sed in hoc contractu empicionis non est mutuum, ergo nec vsura; eciam non est actus illiberalitatis, quia in huiusmodi contractu non committitur inequalitas in iusticia, quando datur iustum precium, ergo emens nulli injuriatur. Nota^c, quod quamuis iure naturali omnes homines liberi nascebantur, ut primo Polliticorum, Instit. De Jure naturali, gencium et cyuili § Jure enim naturali¹, et homo a principio bonus et rectus formatus est, Gen. i^o², et sanctorum virtutibus plantatus, De penitencia § ii Primus homo³, tamen insurgente peccato primi hominis invaluit cupiditas effrenata, surrexerunt bella, orte sunt seruitutes, inventa sunt nummismata nec non diuersa genera contractuum ut empicio et vendicio, locacio, conduccio et sic de aliis contractibus nominatis et nominandis, ut 2° Ethicorum, prima (!) Polliticorum, Instit. vbi supra, ff. De iusticia et jure § Ex hoc jure⁴, in quibus contractibus homines cupiditatis laqueis illaqueati raro seruabunt medium; dileccio primeua et naturalis magis et magis elongata in posteros Ade nimium decrescebat, major conatus ad decipiendum quam ad recte commutandum erat, vnde raro gratis in mutuo facta fuit commutacio, sed plus vltra sortem principalem mutuatum

W Bl. 216 r.

a) *Randnote*: Argumentatur pro questione. b) *Randnote*: In oppositum argumentatur. c) *Randnote*: Pro questione notandum.

¹) *Instit. Just. 1, 2, 2.* ²) *1. Mosebog 1, 31.* ³) *c. 34 D. II. De penitencia.* ⁴) *Dig. 1, 1, 5.*

M Bl. 51 v.

receptum erat, unde surrexit vicium, quod dicitur usura, per quam aliqua parua lucrantur in multo secundum philosophum 4° Ethicorum. Tales usurarii actum liberalitatis spreuerunt; spreuerunt itaque dictum philosophi ibidem: Virtutis est magis benefacere quam bene pati, quia beacius est dare quam accipere, Act. ii¹ et De celebracione missarum, Cum || Marthe § Sane². Vt ergo a nocendi facultate refrenarentur, ceperunt legem, iiii di. Causa vero constitucionis³, receperunt eciam preceptum super hoc 4^a Exod.^a xxii: Si pecuniam mutua^a m^b dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eum⁵; sed primi parentes recte formati plus(?)^c preceptum leuissimum spreuerunt, sicut^d sine numero successores precepta difficiliora originalis peccati fomite corrupti modicum perpendebant. Dictum erat postea: Ne fenorabis fratri tuo sed alieno, Deutro. xxiii⁶, quod secundum aliquos dicitur, ne pejus malum contingeret, ut xiii di. Nerui⁷, sicut^d quod admissum fuit non punitiue, ita quod temporalis pena propter fenus ab alieno receptum directe non inferebatur^e, sed non approbatiue, cum usura postea simpliciter erat prohibita, ut in psalmo: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram. Potest eciam illud dictum de quolibet intelligi, quia quilibet dicitur frater alterius, xxii q. i § i. Fuit insuper prohibicio facta in noua lege Luc. vi: Mutuum date nichil inde sperantes^f, et non solum quo ad factum, sed eciam quo ad spem. Supervenit eciam jus canonicum tales contractus usurarios prohibens, ut De vsuris per totum⁹; adjuuant et prohibent leges ciuiles, ut notatur in c. Quia in omnibus, De vsuris¹⁰. Apposita est pena grauis, ut in dicto c. Quia in omnibus, quia ad communionem altaris non admittantur, christiana sepultura carent, nec eorum oblationes recipiantur, antequam restitucio facta fuerit de usurarie^h sublati. Ponuntur eciam alie pene, ut in Cle. Ex graui, De vsuris¹¹.

a) W: ex eodem(1). b) W: mutuo (således også H). c) W: uel. d) W: sic. e) W: inserebatur. f) W: parantes. g-g) W: ad. h) W: usurario.

¹) Apostl. Gern. 20, 35. ²) c. 6. x. III. 41. ³) Distinctio IV, I. pars. ⁴) H Bl. 242 r., 1. Sp. ⁵) 2. Mosebog 22, 25. ⁶) 5. Mosebog 23, 19-20. ⁷) c. 2. D. XIII. ⁸) Lucas 6, 35. ⁹) x. V. 19. ¹⁰) c. 3. x. V. 19. ¹¹) c. un. V. 5. in Clem.

Sed dicendum, in quo contractu consistit vsura, et || quo- W Bl. 216 v.
modo describitur. Respondetur, quod solum in mutuo; unde^a
mutuum est, quando res conceditur, que consistit in numero,
pondere et mensura, et alia similis restituitur, ut est pecunia.
Si vero conceditur ad vsum, et eadem restituitur, dicitur ac-
commodari, ut patet de equo; de hoc Institut. Quibus modis
contrahitur obligacio, in principio¹. Est,^b ergo vsura lucrum
ex mutuo pacto debitum uel exactum; ibi lucrum ponitur
pro genere et ad declarandum, quod vsura datur vltra sortem
summam capitalem quasi lucrum. Et dicitur mutuum ad dif-
ferenciam aliorum contractuum, ut sunt vendicio, empcio etc.
Et dicitur pacto; ibi suppletur tacito uel expresso, et hoc
ideo, quia si daretur aliquid mera liberalitate, non committitur
vsura; argumentum c. Etsi questiones, De symonia² et de
isto xxii q. vii § ar. 2°. Ex quibus patet, quod duo sunt
principia vsure; materiale est mutuum, formale pactum. Propter
penas taliter annexas humanum genus ex diuersis se immiscet
questionibus, diuersas astucias^c effodere laborat. Nunc vendit
carius, quam emit, vltra mensuram justicie et ad finem in-
ordinatum; nunc mercari^d timens propter senium uel peri-
culum aliud genus lucri exaltat, scilicet per empcionis(!) red-
ditus, in quibus diuersimode proceditur. Hic lata consciencia
saltat approbando simpliciter, hic stricta consciencia trepidat
reprobando indifferenter; hic vnus esurit, alter ebrius est;
raro medium attingitur, quia raro medium scitur. De illo
medio queritur in ti. de questionis^e, an^f sit comparari simpliciter
uel ad tempus vel sub pacto reempcionis sit(!) contractus
vsurarius et illicitus.

Pro intellectu conclusionum et eorum(!) introduccionum
monebo quedam dubia, ³primo vtrum redditus pecuniarum uel aliarum
rerum, bladi uel vini etc. constitui in re aliqua || sit licitum et expediens pro M Bl. 52 r.
re publica. Ad hoc respondetur, quod sic, dummodo fiat recta intencione ex
racionabili causa cum debita discrecione et equitate. Probatur, quia illi, qui

a) *Randnote*: Mutuum quid sit. b) *Randnote*: Vsura quid sit. c) *W*:
astucias. d) *W*: marcari. e) *Således W; M har oprindeligt haft*
questionibarii, men har rettet det, muligvis til questionis. f) *Randnote*:
Primum dubium.

¹) *Instit. Just. 3, 14, pr.* ²) *c. 18. x. V. 3.* ³) *H Bl. 227 r., 2. Sp.*

presunt in spiritualibus et temporalibus, sustentandi sunt in re publica^a, ut patet de spiritualibus rectoribus ¹ Deutro. xii et xviii c.², in noua lege i ad Thi. v: Qui bene presunt presbiteri, duplici honore digni sunt, maxime qui laborant in verbo et doctrina³, vbi secundum glossam duplici honore habeantur a subditis, ut eis spiritualiter obediant et exteriora ministrent. Patet eciam Deutro. xxv: Non alligabis^b os bouis triturantis in area fruges tuas⁴; de hoc De prebendis, Extirpande⁵ et i ad Cor. i: Qui altari deseruit, viuere debet de altari⁶, et Extra De prebendis, Cum secundum apostolum⁷, sicut^c Luc. vi et Mt. x: Dignus est operarius mercede sua⁸; de hoc xii q. ii Exemplum domini⁹ et c. Habebat autem locus¹⁰. ¹¹ De temporalibus dominis quod eciam prouidendi sunt in necessariis per rem publicam, patet ¹² Mt. xxii: Reddite, que sunt Cesaris, Cesari et, que sunt dei, deo¹³; eciam quod talibus ¹¹ tributa sunt danda, patet ad Romanos xiii¹⁴. Similiter jure publico ¹² pauperes et infirmi sunt sustentandi, ut Luc. v: Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis¹⁵; similiter ecclesie sunt habende et religiosorum monasteria. Et ista non possunt omnia melius sustentari quam per tales redditus, ¹⁶ qui proveniunt de omnibus (!)^d agris et vineis, sicut Joseph constituit in Egipto quintam partem fructuum terre Egipti dandam regi, ut Gen. xlvii¹⁷. Istud eciam seruatur in communi consuetudine, quia papa scit et tollerat; ymmo papa || Martinus jam nouiter defunctus illam approbavit et confirmavit a clericis Vratislaviensibus specialiter consultus et rogatus, prout in vna copia bulle super hoc date perlegi¹⁸.

a) Randnote (kun i M): Qui presunt, sunt sustentandi ex re publica.

b) W: allegabis. c) W: sic. d) H: domibus.

¹) H Bl. 227 v., 1. Sp. ²) 5. Mosebog 12, 12 og 18-19; 18, 1-8. ³) 1. Brev til Timotheus 5, 17. ⁴) 5. Mosebog 25, 4. ⁵) c. 30. x. III. 5. ⁶) 1. Corinthierbrev 9, 13. ⁷) c. 16. x. III. 5. ⁸) Lucas 10, 7. Matthæus 10, 10. ⁹) c. 12. C. XII. Q. 1. ¹⁰) c. 17. C. XII. Q. 1 (Habebat dominus loculos). ¹¹) H Bl. 227 v., 2. Sp. ¹²) H Bl. 228 r., 1. Sp. ¹³) Matthæus 22, 21. ¹⁴) Romerbrevet 13, 7. ¹⁵) Lucas 11, 41. ¹⁶) H Bl. 228 r., 2. Sp. ¹⁷) 1. Mosebog 47, 24 og 26. ¹⁸) Den nævnte Bulle af Pave Martin V er dateret 1425 2. Juli; den findes afskrevet i M Bl. 301 r. og er i øvrigt optagen i Extravagantes communes (c. 1. III. 5); jfr. Endemanns 2 ovfr. S. 303²) anførte Arbejder, henholdsvis i Jahrbücher I. 319 og Studien II. 111-12.

Et^a dixi, dummodo recta intencione et racionabili causa et distincione^b debita fuerit factum, valet, ²ut habeatur respectus ad^c res, in quibus redditus fundantur, ut ipse res talem vsu^m preter earum consumpcionem et dissipacionem habeant, et ut ipse(!) res non meretur(!)^d vltra hoc, quam(!)^e competenter ferre potest attentis inpensis pro conseruacione rei et deduccione ipsius ad fructus necessarios(!)^f, vt si constituerentur redditus cc florenorum in bonis monasterii, respiciendum esset, an monasterium tantos redditus habeat; similiter de redditibus ciuitatum et priuatorum hominum ita, quod personalis obligacio inde non sequatur. Eci^{am} respiciendum est ad personas, pro quibus redditus constituuntur, an sint cultui diuino vacantes, rem publicam defendentes, aut an sint debiles et infirmi, quia pro hominibus fortibus ad laborandum, per diuinum cultum non impeditis nec in re publica necessarie^g vtilibus, sed o^{cia} querentibus redditus constitui non debent. Ex multitudine enim reddituum pro talibus deperit res publica, cum sint ditati o^{ciis} vanis subjecti fodere et laborare non uolunt, quapropter agri, vinee etc., ex quibus fructus copiosi colligi possunt, non coluntur et cultui desolantur; solum enim propter o^{cia} et accumulaciones bonorum sic colligunt. Et^h hiis loquitur Ysaie v: Ve, qui coniungitis || domum domini(!)ⁱ, agrum agro; habitatis vos soli in terra?⁸ *M Bl. 52 v.*

Item^j numquid tales ⁴redditus ⁵possunt ⁴constitui ⁵in personis? Ad illud dubium respondet Heinricus Oyca doctor sacre theologie Wyenensis^k, quod sic, quia persona libera potest obligari, ut patet in obside et in seruo; ergo eci^{am} potest obligari ad dandum redditus; consecuencia tenet, quia reduccio in seruitutem est maxima obligacio; antecedens patet ex dictis philosophorum, ex veteri lege, ex dictis canonistarum et legistarum; canones et leges allegantur in glossa ii c. Extra De pignoribus⁶ et c. Ex rescripto, De iurejurando⁷. Sed ad illud dubium communiter tenetur, quod

a) *Randnote*: Nota bene declaracionem istius notabilis precedentis. b) *W*: discrecione (*således også H*). c) *W*: a (!). d) *H*: oneretur. e) *H*: quod. f) *H*: necessariis. g) *W*: necessaria (!). h) Et *mangler i W*. i) *H*: domui. j) *Randnote*: Nota alia questio, an redditus possunt constitui in personis. k) *W*: Voyerensis.

¹) *H Bl. 229 r., 1. Sp.* ²) *H Bl. 229 r., 2. Sp.* ³) *Esaiás 5, 8.*

⁴) *H Bl. 228 r., 2. Sp.* ⁵) *H Bl. 228 v., 1. Sp.* ⁶) *c. 2. x. III. 21.*

⁷) *c. 9. x. II. 24.*

non^a, et istam secundam opinionem sequar pronunc tamquam magis probabilem, quia persona libera obligari non potest. Pro isto sunt jura prius allegata nisi in casibus exceptis sicut in obside et seruo ut ibidem. Quapropter in licito contractu reddituum empicio reddituum non debet fundari in personis, sed in rebus; et respiciendum est, an de talibus rebus totus redditus possunt provenire, ut in primo dubio. Sequitur corollarie, quod ¹si res, in quibus fundatur redditus, casu, casmate uel incendio aut alias perirent, ut exactiones anni facultates bonorum succederent (!)^b, et emens in loco uult esse certus de prouentibus sibi dandis per annum illum, ex hoc talis contractus deprehenditur illicitus et illiberalis, quia fit obligatio personalis, que jam prohibita est in premissis.

Item^c queritur, ²utrum redditus in nudis pecuniis constituti possent comparari. Ad illud dubium tenet Henricus de Ganda in Quodlibet i q. 39 et Quodlibet viii q. xvii, quod non, quia in pecunia tamquam in extremo empicionis non cadit empicio, cum pecunia non sit emptibilis || et vendibilis, sed ^dmedium, per quod emitur uel^e venditur. Et potest pro illo sic argui: ³in omni empicione et vendicione presupponitur precium certum et iustum et merx et contrahentes, C. De sacrosanctis ecclesiis l. Iubemus⁴ et per Inno. in c. In ciuitate, De usuris⁵; de hoc ff. De empicione et vendicione l. iii⁶ et Instit. eodem titulo § Precium⁷, ubi dicitur, quod certum precium debet constitui; sed hic non est precium, ergo etc. Minor probatur, quia nulla res pro alia re ejusdem quantitatis, ponderis uel mensure emi potest, sed pecunia data pro pecunia datur res pro re ejusdem quantitatis, ergo etc. Major patet, quia equus non emitur pro equo nec homo pro homine, sed bene permutatur, Inst. De empicione et vendicione § Item precium⁸ et Extra De rerum permutacione in^f Mancipia et c. sequente⁹; sed empicio et vendicio sunt contractus distincti a permutacione, ut Instit. ubi supra et ff. De rerum permutacione l. i¹⁰.

a) *Randnote*: Conclusio, quod non. b) *JA*: excederent. c) *Randnote*: Secundum dubium, quod redditus in nudis pecuniis non possunt vendi; hoc dubium probatur ut hic (*de 5 sidste Ord mangler i W*). d) *W*: scilicet (!). e) *W*: et. f) *W*: c.

¹) *JA Bl.* 40 v. ²) *H Bl.* 229 v., 1 Sp. ³) *JA Bl.* 38 v.
⁴) *Cod. Just.* 1, 2, 14. ⁵) *c.* 6. x. V. 19. ⁶) *Dig.* 18, 1, 1. ⁷) *Instit. Just.* 3, 23, 1. ⁸) *Instit. Just.* 3, 23, 2. ⁹) *c.* 3-4. x. III. 19.
¹⁰) *Dig.* 19, 4, 1.

Item vtendum est aliqua re ad vsum, ad quem deputata est, xxii q. ii Is autem¹; sed pecunia est deputata, ut sit medium in contractibus et non extremum, ut ii Etycarum(!) et i Politicorum, quia non est deputata germinanda sic nec sal, ut notat Wil. de Mon. Lau. in Cle. vnica De vsuris². Pro quo notandum, ³quod rerum quedam sunt incorporales, quedam sunt corporales; incorporales sunt, que tangi non possunt, ut hereditas, jus ad⁴ bona hereditaria non autem, ut hereditas capitur pro ipsis bonis, sic eciam vsufructus etc.; sed corporales sunt, que tangi possunt, ut || domus, fundus; ad hoc Instit. De rebus incorporalibus et corporalibus⁴. Item in rebus incorporalibus non ponitur distincio inter rem et jus rei, quia sunt ipsa jura, sed inter res corporales et eorum(!) jura ponitur differencia. Sic peccunia distingwitur a jure percipiendi peccuniam, vnde ⁵tale jus est potestas percipiendi aliquam peccuniam secundum aliquem contractum. Si eciam vsus rerum corporalium ab eis distingwitur, sic aliquis vendit uel locat alteri vsum domus uel vsufructum fundi retinendo sibi domum, ut in l. i et ii C. De vsufructu⁶. Sic aliquis potest legare alteri domum siue proprietatem fundi heredi vsufructum relinquere, ut ibidem l. Antiquitas⁷. De vsu autem peccunie est diuersitas^b, quia dicunt quidam, quod non distinguitur a peccunia; ejus enim vsus est ejus consumpcio. Hoc tenet philosophus i Politicorum et beatus Tho. 22 q. 78 ar. 3°, vbi querit, an emptum per peccuniam vsurariam debet restitui; talis vsura dicit, quod res extorta per vsuram, si habet vsum a se distinctum, ut est domus, debet restitui cum vsu et cum lucro cum hoc habito; si res extorta per vsuram non habet vsum distinctum, ut peccunia, talis debet restitui et non res per eam empta. Ex quo sequitur secundum istam opinionem, quod vsus peccunie non est vendibilis, sed contrarium^c notatur in glossa canonis Si venerabilis xiiii q. iii⁸, vbi habetur, quod vsus

a) W: de(!). b) Randnote: An licet vendere vsum peccunie; primo (W: dicendum), quod non. c) Randnote: In contrarium, quod sic.

¹) c. 4. C. XXII. Q. 2. ²) c. un. V. 5. in Clem. ³) H Bl. 229 v., 2. Sp. ⁴) Instit. Just. 2, 2. ⁵) H Bl. 230 v., 2. Sp. ⁶) Cod. Just. 3, 33, 1-2. ⁷) Cod. Just. 3, 33, 14. ⁸) c. 1. C. XIV. Q. 3 (Si feneraueris).

peccunie potest vendi. Sed pro concordia istorum dicendum est^a, quod pecunia non dicitur habere vsum a se distinctum et vendibilem, in quantum periculum spectat ad eumentem, quia dicit glossa ibidem: Quecumque consistunt in numero, pondere uel mensura, non possunt vendi, ut quid capiatur ultra sortem, quia ipsorum periculum spectat ad recipientem. Cum isto concordat Instit. Quibus modis contrahitur obligacio, in principio¹. || Et ita debet intelligi dictum sancti Tho., quia sic etiam expresse loquitur, sed si vendens vult in se recipere periculum vsus peccunie, licite vendere potest; ita intelligitur glossa venerabilis. Ex istis omnibus sequitur primo correlarie, quod jus peccunie est vendibile; sequitur secundo, quod vsus peccunie secundum modum dictum est vendibilis.

W Bl. 218 r.

Vltius^b sciendum, quod ad emptorem et venditorem requiruntur certe condiciones. Prima est, quod emptor et venditor conveniant in contractu empicionis et vendicionis dicendo: ego emo, ego vendo. Secunda, quod ibi sit certum precium ex parte emptoris, ff. De rerum permutacione l. iii². Tercia, quod idem precium consistat in quantitate, ut ff. Si certum petatur c. l. i si^c certas. Quarta, quod res vendita est certa, ut pro lx^a florenis vendantur sex floreni annuatim uel minus uel plus secundum consuetudinem terre; nec obstat, si redditus, qui emuntur, essent incerti, dummodo prius fuerunt constituti, ut notat Jo. An. in c. In ciuitate, De vsuris³; nec obstat, an res, que emitur, demonstretur ad oculum uel intellectum, dummodo sistat in rerum natura uel futura est, ff. De accionibus empti et venditi l. Si sterilis⁴. Quinta condicio, quod res, que venditur, sit propria vendentis, ff. De contrahenda empicione l. Suo(l) rei⁵. Sexta, quod rei vendite possit haberi commercium propter rem sacram, cuius commercium haberi non potest, ff. De verborum obligacionibus, Inter stipulantem § Rem sacram⁶. || Septima, quod sint tales persone, que possunt contrahere, ff. De contrahenda empicione et vendi-

M Bl. 53 v.

a) *Randnote*: Solucio istarum opinionum. b) *Randnote*: Nota bene condiciones, que requiruntur inter emptorem et venditorem. c-c) *Således* W; M har måske kun: l. si.

¹) *Instit. Just. 3, 14, pr.* ²) *Dig. 19, 4, 1.* ³) *c. 6. x. V. 19.*

⁴) *Dig. 19, 1, 21.* ⁵) *Dig. 18, 1, 16 (Sue rei).* ⁶) *Dig. 45, 1, 83 § 5.*

cione l. ii¹. Octaua, quod consenciant contrahentes emendo et vendendo, Instit. De v. ob. § Ex consensu². Nona, quod contractus sit purus sine condicione et sine reempcione, que tamen apponi potest, ut infra patebit. Decima, quod fiat cognicio coram superioribus ut iudice uel consolatu, ff. De contrahenda empcone et vendicione l. Si emptorem qui alia. Tunc dicitur, quod concurrentibus istis bene possunt redditus comparari in nudis peccuniis, non quod pecunia fiat extremum contractus^a, sed jus percipiendi pecunias uel vsus earum. Patet, quia illud jus percipiendi potest aliquis alteri dare, ergo vendere patet, quia cuius est jus dandi, ejus et vendendi; argumentum c. De hiis, De sepulturis³. Per hoc soluuntur argumenta in oppositum. Et illud verum est, ⁴dummodo fiat sine fraude, ut dicit apostolus ad Thess. iii: Nemo circumveniat fratrem suum in negociis⁵. Eciam ⁶fiat ad cultum diuinum uel ad subleuacionem pauperum; secus si fieret intencione ociose viuendi et causa congregandi diuicias, quia de talibus dicitur Mt. xxiii: Ve autem pregnantibus et nutriendis in illis diebus⁷. Pregnantes sunt ambiciosi peritorum, et nutriendis sunt fouentes diuicias, quas adepti sunt secundum glossam interlinearem^b ibidem. Item eciam Augustinus super psalmo xxxix versu vltimo⁸, vbi^c nota, quod pregnantis sunt, que spe^d filiorum intumescunt, nutriendis seu mamantes sunt, qui jam adepti sunt, quod conceperunt(!)^e; pregnantis ergo, qui jam res alienas sperant et de tali spectiment(!)^f, nutriendis vero, qui illas res adepti sunt, ipsas tamquam filios osculando. Et ponitur exemplum ibidem de paupere, qui vrgetur a creditore, et diues rogatus ab eo || pro adiutorio dicit: non habeo in manibus; si vero hereditatem^g suam vendere vellet alter, vnde emeret, bene haberet^h; de quo bene lxxxviii q. Eiciens⁹ et c. Quoniam¹⁰.

W Bl. 218 v.

Itemⁱ dubitatur, an licitum sit emere et vendere redditus peccuniarum uel aliarum rerum vsui humano¹¹conueniencium hereditarios uel perpetuos.

a) W: contractum(!). b) W: interlinealem. c) W: ibi. d) W: spem(!). e) H: concupierunt. f) H: tument. g) W: heredi etatem(!). h) W: haberetur. i) Randnote: Tercium dubium, vtrum licitum sit emere redditus hereditarios uel perpetuos etc. (etc. mangler i W).

¹) Dig. 18, 1, 2. ²) Instit. Just. 3, 22 (De consensu obligatione) pr. (Consensu). ³) c. 4. x. III. 28. ⁴) H Bl. 230 v., 2. Sp. ⁵) 1. Thessalonikerbrev 4, 6. ⁶) H Bl. 231 r., 1. Sp. ⁷) Matthæus 24, 19. ⁸) Psalme 40 (Vulgata: 39), 18. ⁹) c. 11. D. LXXXVIII. ¹⁰) c. 12. D. LXXXVIII. ¹¹) H Bl. 231 r., 2. Sp.

Arguunt quidam, quod non, quia hic non seruatur equitas inter emptum et venditum, ergo contractus non valet; ^aconsequencia tenet^a, quia valor rei excedat peccuniam uel e conuerso, et sic non seruatur equalitas, ut patet 2° Ethycorum. Item vendens expeditiue capit pecuniam suam, emens autem laboriose; ergo nec est quid equalitas. ¹Sciendum secundum allegatum Augustini xi De ciuitate dei² per dominum Hinricum^b de Oyca res vno modo possunt estimari secundum ordinem nature sue, et sic sensitiua preferuntur non sensatis, sic intellectiua non intellectis; alio modo, in quantum veniunt in vsum communem, humanum uel regularem, et sic valor rei debet excedere peccuniam nec e conuerso^c; alias non seruetur equitas, ³ut patet i Politicorum. Propter istud autem medium inventum est nummisma, ut nummissima addatur uel tollatur, prout valor rei crescit ultra precium uel decrescit^d. Alio modo capitur talis equitas, prout valor rei uel ejus carencia potest cadere in profectum vnus et detrimentum alterius; in tali equalitate debet respici ad dampnum vnus ex rei carencia et lucrum ||
M Bl. 54 r. alterius ex rei habitu; ibi quis pro dampno, quod patitur, licite potest capere et alteri pro suo profectu licite ⁴potest erogare, quod pertinet ad ejus honestatem. Hoc^e eciam tenet beatus Tho. 22 q. 77 ar. i et dominus Heinricus de Ganda in Quotlibeto viii q. 17; tunc dicitur, quod licitum est sic vendere et emere, quamuis medium attingere sit difficile. Sed quia non solum laudatur attingens medium precise, sed eciam, qui prope sagittat, ut iii Etycorum^f, ideo approbatur iste contractus, dummodo fiat ⁵secundum rationabilem estimacionem contrahencium et propter cauere dampnum ementis et vendentis et vtilitatem procurare. Quapropter si emo x florenos pro ducentis in perpetuum, quod est justum precium secundum consuetudinem terre patrie, tantam vtilitatem ego prosequor quam emens et e conuerso^g, et forte ipse maiorem propter peccuniam sic insimul collectam; per hoc patet, quod ibi est equitas. Et ⁶quando arguitur, quod in successu temporis est major valor reddituum quam valor peccunie date^f, ergo aduc

a-a) *W*: consequencia non tenet(!). b) *Således W*; *M*: Henycum(!).
 c) *W*: contrario. d) *W*: decessit(!). e) *W*: Hec (*således også H*).
 f) *W*: Etycarum(!). g) *W*: contrario. f) *W*: dato(!).

¹) *H Bl. 231 v. 1. Sp.* ²) *De ciuitate dei XI. 16.* ³) *H Bl. 231 v., 2. Sp.* ⁴) *H Bl. 232 r., 1 Sp.* ⁵) *H Bl. 232 r., 2. Sp.*
⁶) *H Bl. 232 v., 1. Sp.*

non est equalitas, negetur consequencia, quia in talibus redditibus non est respiciendum ad omnes et singulos redditus uel prouentus successiuos, sed ad gradus utilitatis, quam contrahentes vtrumque inde capiunt, quia si secundum singulos redditus successiuos sequeretur, quod nec opidum nec villa potest comparari pro certa summa pecunie communi stante communi concursu nature et influencia superiorum, emens et sui successores incomparabiliter plus percepturi sunt ex prouentibus possessionum emptarum, quam erat summa pecunie, que tamen erat precium justum. Correlarie sequitur, quod quamuis vnus expedite pecuniam subleuat, alter vero laboriose colligit, adhuc seruatur equalitas secundum estimacionem vtriusque; per hoc patet ad secundum argumentum. Sequitur secundo, quod si in aliquo casu alienacio reddituum cederet in lesionem notabilem vendentis, comprehensio fiat per precii supplementum || ex parte ementis; patet, quia alias non *W Bl. 219 r.* esset equalitas.

Item^a dubitatur, an licitum sit emere et vendere pro pecunia redditus pecuniarum uel aliarum rerum ad vitam. Ad illud dubium dicunt multi, quod non, et habent argumenta pro se, que alii soluunt tenentes partem affirmatiuam. ¹Pro parte negatiua est primo Henricus de Gandauo Quotlibeto i q. 39 et Quotlibeto x 2° q. finali, quod talis contractus sit illicitus, quia non differt, si concederem alicui e florenos ad xi annos et tunc ²ultra sortem dat michi decem florenos, et si venderem ei centum pro redditibus x florenorum annuatim, quia in decem annis rehabebo principalem summam et cum hoc in xi. x florenos; sed primus contractus vsurarius, ergo secundus eciam, quia sicut^b spero semper lucrari ³ultra sortem, modo sola spes facit vsurarium. Similiter emens sperat se diu victurum et plus subleuaturum, quam dedit; vendens habet tedium et ⁴sperat ipsum cito moriturum et se plus retenturum, quam exposuit, vnde si vendens per reuelacionem^c sciret illum diu victurum ultra tempus, per quod successiue capiat, quod exposuit, non faceret nisi egestate coactus. Item timet, quod ⁵deficiet in necessariis vite, ac si nulla esset prouidencia || diuina contra illud Mt. vi: *M Bl. 54 v.*

a) Randnote: Quantum dubium, vtrum licitum sit emere redditus ad vitam. b) *W*: sic. c) *W*: reuelacionem (!).

¹) *H Bl. 233 r., 2. Sp.* ²) *H Bl. 233 v., 1. Sp.* ³) *H Bl. 234 r., 2. Sp.* ⁴) *H Bl. 234 v., 1. Sp.* ⁵) *H Bl. 232 v., 2. Sp.*

Nolite solliciti esse etc.¹. Hoc nunc ²procedit ex sapiencia huiusmodi mundi, que stulticia est coram deo, ad Chor. iii³. Item talis intendit resistere pene generali Ade et suis posteris juste infligte, que est: In sudore vultus tui vresceris pane etc., Gen. iii⁴, quia ibi sequitur ociositas viuendi, vnde sequitur destructio rei publice. Item iste contractus comparatur ludo taxillorum, vbi ⁵taxillis projectis partes subiiciunt se fortunis, quis perdat uel lucretur, sed ludus talis est illicitus, Extra De vita et honestate clericorum, Clerici⁶ cum concor. in glossa. Item ⁷vendens nichil transfert in eumentem, quia manet postea in fundo uel in domo empta. Item res vendita ascribitur venditori, quia scribitur in libro ciuitatis uel fisci etc.: talis habet centum marcas super illam domum, sed in vera empicione hoc nunquam fit, ergo etc.

Per ista argumenta et similia plures nituntur probare, quod^a talis contractus sit illicitus, sed alii tenent oppositum ut Heinricus de Oyca et doct. juris in c. In ciuitate, Extra De vsuris⁸, quorum opinionem reputo nunc magis probabilem in hac parte, ponens talem responsionem ad dubium^b: ⁹empcio et vendicio reddituum ad vitam in se non est ¹⁰illicita, quamuis circa ipsas contingunt pericula; primum patet, quia si emerentur redditus perpetui, seruaretur debita ¹¹adequacio inter datum et acceptum, et valeret contractus, ut dictum est in dubio precedenti, ergo etiam ad vitam et par ratio est. Etiam contractus, quo quis emit fundum quo ad proprietatem uel dominium uel vsufructum, est licitus, ut dicunt omnes; ergo etiam talis est licitus, quo emitur jus per-¹²cipiendi vsufructum uel reddituum fundi, dimittendo venditori proprietatem seu dominium; consequencia tenet, quia hoc jus seu vsufructus separabilis est a dominio, ut C. De vsufructu l. i et ii et l. Antiquitas¹³. Et ¹⁴prima pars proposicionis, quod ibi contingunt || pericula, patet, quia talis emens quandoque afficitur timore deficiendi et est sollicitus de vite necessariis sollicitudine superflua

a) W: quia. b) Randnote (kun i M): Conclusio.

¹) Matthæus 6, 25, 31 og 34. ²) H Bl. 234 r., 1. Sp. ³) 1. Corinthierbrev 3, 19. ⁴) 1. Mosebog 3, 19. ⁵) H Bl. 234 v., 1. Sp. ⁶) c. 15. x. III. 1. ⁷) H Bl. 234 v., 2. Sp. ⁸) c. 6. x. V. 19. ⁹) H Bl. 232 v., 1. Sp. ¹⁰) H Bl. 232 v., 2. Sp. ¹¹) H Bl. 233 r., 1. Sp. ¹²) H Bl. 233 r., 2. Sp. ¹³) Cod. Just. 3, 33, 1-2 og 14. ¹⁴) H Bl. 232 v., 2. Sp.

contra id^a Mt. vi: Nolite solliciti esse¹. Per hoc ad primum argumentum in oppositum, cum² dicitur, quod talis lapsus xi annorum subleuat totam summam seu sortem et cum hoc x florenos, respondetur, quod non subleuat plus quam³ sortem, quia sors uel summa, quam emit, est jus percipiendi tales redditus; illud jus retinet omni anno, et sic, quicquid capit, capit⁴ sub sorte. Et si argumentum concluderet, nunquam valeret argumentum de perpetuis possessionibus, ut prius fuit dictum. Et quando dicitur, quod vnus sperat se plus percepturum, sed equale, quia semper debet oculum habere ad extremum empcionis^b, scilicet ad jus percipiendi tot redditus, si aliqui ergo oppositum fecerunt, quia sperant se diu victuros uel alios emptores cito morituros, hoc⁵ corrupta intencione faciunt et desideriiis carnis. Per hoc patet ad argumentum principalis questionis in contrarium adductum, propter quod dixi prius, quod ibi subest quandoque periculum, scilicet ex inordinatis desideriiis hominum, quapropter consulitur per doctores, quod homines non sunt nimis proni^c ad huiusmodi contractus nisi ex rationabili causa, et hoc tunc cum^d iudicio et discrecione sapientum. || Ad aliud cum⁶ dicitur, quod timetur de defectu in necessariis vite, pro quo nota, quod omnis timor provenit ex amore contrarii: timeo defectum diuiciarum, quia diligo diuicias; vnde talis amor necessariorum vite potest esse triplex, quidam, quo homo huius vite necessaria plus diligit quam deum et propterea mandata dei transgreditur; talis timor inducit peccatum mortale. Alius est, quo amamus temporalia^e nimis et^e plus, quam oportet, sed citra deum nec propter ipsa valeamus deum offendere; talis inducit peccatum veniale. Tercius est amor necessariorum vite, quantum oportet et ut oportet; talis peccatum non inducit. De illo inducit⁷ apostolus i ad Cor. vi: Empti enim estis^f precio magno etc.⁸. Istum amorem et timorem licite habere possumus in istis contractibus. Et tunc quando dicitur, quod quis non debet esse sollicitus, ac si vellet esse certus de innecessariis^g vite, ad hoc dicitur, quod dupliciter potest quis certi-

a) W: illud. b) W: empcionem (!). c) W: perni (!). d) W: in.
e-e) W: nis est (!). f) W: sunt. g) W: necessariis.

¹) *Matthæus* 6, 25, 31 og 34. ²) *H Bl.* 235 v., 2. Sp. ³) *H Bl.* 236 r., 1. Sp. ⁴) *H Bl.* 236 r., 2. Sp. ⁵) *H Bl.* 236 v., 1. Sp.
⁶) *H Bl.* 236 v., 2. Sp. ⁷) *H Bl.* 236 A (*signeret G* 5) r., 1 Sp.
⁸) 1. *Corinthierbrev* 6, 20.

ficari de necessariis vite, vno modo, quod nullo modo deficiat in hac vita; ista certificacio est reprobabilis; alio modo, quod quis secundum communem modum viuendi non deficiat in necessariis vite; ista ¹ sollicitudo et certificacio non est vituperabilis. Propter hoc alii ponunt triplicem sollicitudinem; vna est rationabilis et ordinata, qua quis querit necessaria hujus vite ad militandum in hoc mundo pro corona in regno celesti optinenda; talis commendatur apud omnes, ut patet per totum processum philosophi de prudentia et per alias^a morales virtutes. Alia est sollicitudo irrationabilis et peruersa, ut quis habeat necessaria hujus vite, ut in eis delectetur et finem suum in eis constituet; tertia est sollicitudo seruilis et superflua, qua quis necessaria vite cum accumulacione superflua desiderat; iste ultime sollicitudines reprobantur per illud Mt. vi: Nolite solliciti esse². Item quando dicitur, quod quis vult effugere penam Ade inflictam etc., respondetur, quod potest dici, quod in textu ibidem sequitur: ³ Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit⁴. Et quando dicitur, quod subiciunt se fortunis ut taxillorum casibus: sed isti innituntur rectis rationibus et ⁵ rationabilibus estimacionibus secundum consuetudinem et communem cursum patrie, ut

W Bl. 220 r. neutrum⁽¹⁾ ^b eorum || dampnificatur, quia tantum valet vendenti precium, quod accepit, quantum redditus valentementi, quos^c subleuat, ut dictum est in dubio. ⁶ Ad aliud quando dicitur, quod vendens alteri redditus sue domus nichil transfert in eum nec etiam jus percipiendi censum uel redditus, quia illud provenit de proprietate uel dominio^d, quod tamen manet adhuc apud vendentem, cum adhuc inhabitat domum; ita videtur arguere Heinricus de Hassia circa istam materiam; pro quo dicendum est, quod in tali contractu adhuc videtur fieri translacio, et transsit res cum onere suo in emptorem secundum precii quantitatem et rei exigenciam, vnde multis modis traditur^e possessio: per resig-

a) *W*: alios(?). b) *H*: neuter. c) *W*: quas(?). d) *W*: domineo(?).

e) *W*: tradatur(?).

¹) *H Bl. 236 A r., 2, Sp.* ²) *Matthæus 6, 25, 31 og 34.* ³) *H Bl. 236 A v., 2. Sp.* ⁴) *Matthæus 6, 22-23. Stedet lyder i Virkeligheden, således som også H har: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* ⁵) *H Bl. 236 B (signeret G6) r., 2. Sp.* ⁶) *H Bl. 236 B v., 1. Sp.*

nacionem, per littere tradicionem et aliis modis, qui ponuntur in glossa c. ii De consuetudine¹; nec semper est necessaria corporalis induccio ad possessionem, ut De restitutione spoliatorum, Cum venisset², in ultima glossa. Quapropter || euentus M Bl. . 53 v spectat ad emptorem secundum precii quantitatem, nisi venditor se vellet alias obligare pro suo nutu, quod potest sine vicio contractus, ut ff. De minoribus l. ii³; et dictum fuit de vsu peccunie in dubio tercio. Et quando dicitur, quod iste vendens adhuc domum inhabitat, ergo adhuc habet dominium, et jus percipiendi solum convenit ei, qui habet dominium, pro illo notandum^a, quod diuersa sunt dominia, ut ff. De acquirendo rerum dominio per totum⁴, quia est dominium directum, quod est primum et directum jus, quod aliquis habet in re corporali, et dicitur directum, quia ex verbis et mente legis intelligitur clarum; istud habet dominus feudi in feudo. Dominium vtile est distinctum ab illo et est jus dominacionis a directo dominio propter rescripcionem et consensum domini exiens; et secundum Ja. de Aureliano proprietas adhuc distingwitur^b a dominio directo, quia dominium fundi est in domino, sed proprietas non est in domino, sed in fundo, Instit. De rerum divisione § Litorum⁵. Ex quibus patet, quod iste emens optinet dominium vtile, sed vendens retinet dominium directum; modo jus percipiendi sequitur dominium vtile, quod alii non perpendebant, qui tenent oppositum. Ad vltimum quando dicitur, quod pecunia in libro ciuitatis ascribitur emptori, respondetur, dummodo talis contractus sit licitus, non est cura de supervenienti scriptura tali, que illicita est per regulam factam^c legitime li. vi, vnde sic^d fit multociens per laicos, qui clericis sunt opido infesti, ii q. viii c. Laicos⁶, De emunitate ecclesiarum et c. Clericis li. vi⁷; scribunt enim in laicorum libris, ne bona eorum proveniunt ad monasteria uel ecclesiasticas personas.

a) Randnote: Nota. b) Således W; M: distigwitur(!). c) W: sanctam. d) W: sicut.

¹) c. 2. x. I. 4. ²) c. 9. x. II. 13. ³) Dig. 4, 4, 2? ⁴) Dig. 41, 1. ⁵) Instit. Just. 2, 1, 5. ⁶) c. 5. C. II. Q. 7. ⁷) c. 3. III. 23 in VIto. (Det er Titlen III. 23 in VIto, der har Overskriften De immunitate ecclesiarum.)

Ex^a istis^b pono conclusionem istam, videlicet redditus comparari uel vendi pro pecuniis uel in pecuniis aut aliis rebus vsu humano convenientibus ad vitam uel in perpetuum sine obligatione personali non solum est licitum, sed pro conseruacione rei publice excellenter expediens et necessarium. Probatur conclusio, quia omnis talis contractus licitus est, qui licite fit, et seruatur equalitas inter datum et acceptum, nec res publica patitur inde detrimentum, sed augmentum; sed iste huiusmodi, ergo etc. Major nota est, et minor patet ex dictis. Correlarium primum: ¹ de bonis et iuribus incertis et in genere expressis redditus certi eciam in specie^c in contractu expressi licite possunt vendi; patet sic, quia in ceteris paribus contractus || talis est licitus, ubi specialia requisita ad empcionem concurrunt, sed sic est hic antecedens, pro prima parte patet ex dictis, pro secunda parte patet ex se; de hoc ff. De contrahenda empcone et vendicione l. Qui tabernas², in ³ Cle. ⁴ De rebus ecclesie non alienandis, ⁵ Monasteriorum⁵. Hoc verum, dummodo non expresse nec^d tacite fiat obligacio pure personalis in vno; per hoc verificantur dicta Inno. et Jo. An. in c. In ciuitate, Extra De vsuris⁶, qui voluerunt, quod iura certa et redditus certi de bonis certis requirerentur, sed hoc notauerunt, ne fieret postea obligacio personalis. Caueat ergo contrahens de intencione corrupta, cujus cognitor est solus deus, De vsuris, Consuluit⁷. Correlarium secundum: ⁸ census emptus in omnibus bonis monasterii, ciuitatis, opidi uel collegii || est licitus con||tractus, patet per Cle. Monasteriorum, De rebus ecclesie non alienandis⁵, et per Cle. Frequens, De excessibus prelatorum¹⁰, et patet ex correlario precedenti. Correlarium tercium: pro precio minori ad vitam quam ad tempus licitum est sic emere, patet, quia sic sequitur minus dampnum quo ad vendentem; de illo variat glossa in c. Cum tam, De testibus¹¹, sed pro correlario est c. Cum Johannes, De fide instrumentorum¹². Correlarium quartum: ¹³ contractu tali impugnato ad repetendum precium emptori competit accio;

a) Randnote: Conclusio. b) W: isto. c) W: spem. d) W: et.

¹) JA Bl. 37 v. ²) Dig. 18, 1, 32. ³) JA Bl. 38 r. ⁴) JA Bl. 37 v. ⁵) c. 1. III. 4 in Clem. ⁶) c. 6. x. V. 19. ⁷) c. 10. x. V. 19. ⁸) JA Bl. 40 r. ⁹) JA Bl. 40 v. ¹⁰) c. un. V. 6 in Clem. ¹¹) c. 37. x. II. 20 (Quum causam). ¹²) c. 10. x. II. 22. ¹³) JA Bl. 38 r.

patet, quia hic est vera empicio, ut patet ex premissis; hoc autem habet fieri in qualibet empicione, vbi adest bona fides, ut C. De emptione l. Si predium¹, ff. e. l. si plus § et si iussu; de hoc in glossa c. Ad audienciam. De rebus ecclesie non alienandis². Correlarium quintum: reciso uel inpugnato contractu fructus³ medio tempore percepti cedant emptori; patet, quia talis contractus est bone fidei, ut patet ex premissis; et hoc verum, nisi constaret, contractum fore simulatum uel in fraudem vsurarum conceptum, ut De empicione et venditione, Ad nostram⁴, vel esset contractus pignoratitius, De pignoribus c. Illo vos⁵, vel contractus factus esset per precium minus quam est dimidium iusti precii, ut De empicione et venditione c. Cum dilecti⁶, vel intencione dampnata, ut De vsuris c. In ciuitate⁷ quia istis casibus⁸ tenetur emens eciam in foro consciencie ad restitutionem fructuum secundum Inno. in c. Illo vos, De pignoribus⁹.

Probacio^b et introductio conclusionis secunde sequitur, ³an pactum in empicione appositum reddat contractum viciosum; ad hoc respondetur, quod non, quia quicquid permissum fuit^c et preceptum in veteri lege, hoc non est viciosum, sed^d ita est de isto, ergo etc.; minor⁹ patet Leuit. xxv ibi: Qui vendiderit domum suam intra muros vrbis¹⁰; eciam patet sic, quia licitum⁸ est emptori et venditori apponere pactum a legibus non inprobatum, ut in l. In contradiccionibus, ff. De pactis¹¹ et in c. Verum, De condicionibus apposis¹². Sed istud pactum a legibus non inprobatum, sed approbatur, ut in l. Si fundum, ff. De pactis inter emptorem et venditorem¹³ et notata per Bern. in c. Illo uos, De pignoribus⁴ in glossa; de hoc in c. Conquestus, De vsuris¹⁴. Hoc verum^e,¹⁵ dummodo substantialia contractus sint ibi, ut merx, precium et consensus ementis et vendentis de

a) W: fructu(l). b) Randnote: Conclusio, vtrum pactum in contractibus appositum reddat ipsum viciosum uel non (af denne Randnote har W kun Ordet Conclusio). c) W: fuerit. d) W: sed d; M har oprindelig haft det samme, men synes senere at have overstreget d. e) W: vide-licet(?).

¹ Cod. Just. 4, 38, 12 § 1 (Pretium). ² c. 9. x. III. 13.

³ c. 5. x. III. 17. ⁴ c. 4. x. III. 21. ⁵ c. 3. x. III. 17. ⁶ c. 6. x. V. 19. ⁷ JA Bl. 38 v. ⁸ JA Bl. 37 r. (jfr. en tilsvarende Udvikling sstds. Bl. 40 r.). ⁹ JA Bl. 41 v. (jfr. også H Bl. 238 r., 1. Sp.). ¹⁰ 3. Mosebog 25, 29. ¹¹ Dig. 2, 14, 48 (In traditionibus). ¹² c. 4. x. IV. 5. ¹³ Dig. 18, 1, 6 § 1 (Si fundus). ¹⁴ c. 8. V. 19. ¹⁵ H Bl. 238 r., 2. Sp.

precio, ibi sit equalitas uel ¹secundum communem estimationem uel secundum utilitatem contrahentium. Unde ²si esset precium minus, quam res in rei veritate valet, est distinguendum^a; aut talis minoratio venit ex mero consensu venditoris, et contractus bene valet, quia venditor mera voluntate posset rem illam dare emptori; de hoc De fide instrumentorum, Cum Johannes³; aut non mero consensu voluntario, quia emens est angustiatius ad vendendum rem suam pro minori precio, et emptor non habet causam minorandi precium nisi propter pactum reemp-
W Bl. 221 r. cionis; || sic contractus est illicitus, repugnans iusticie commutative tam secundum communem estimationem valoris rei quam contrahentium, eciam quia est contra naturale preceptum: quod tibi vis fieri, alii fac, Instit. De iusticia et jure § Juris precepta⁴
M Bl. 56 v. in glossa. Est || enim ⁵contra preceptum dilectionis; qui sic contra proximum^b facit, deum non diligit juxta illud Johannis iii: Qui non diligit fratrem suum, quem videt, deum, quem non videt, quomodo potest diligere?⁶ De hoc loquitur apostolus i^c ad Thess. iii: Ne quis supergrediatur uel circumvenit fratrem suum in negotio etc.⁷ Dicunt tamen multi, ⁸quod quantitas precii non arguit contractum viciosum, ut C. De rescindenda venditione l. Dolus⁹, ubi dicitur^d, quod dolus emptoris qualitate facti, non quantitate precii estimetur; eciam quia licitum est contrahentibus se invicem decipere vsque ad dimidiam justii precii, ut De empzione et venditione, Cum dilecti¹⁰ et ff. De minoribus l. In cause¹¹. Et ista opinio concordat cum prius dictis, quia ibi non solum in quantitate precii concurrit defectus, sed fraus intenditur, quia quandoque scitur, quod res vendibilis viciosa sit; de hoc beatus Tho. 22 q. 77 ar. ii; et non valet vendicio, ut in c. Cum dilecti, De empzione et venditione¹⁰, quando datur precium minus quam dimidium justii precii, et contrahens suspectus est de usuris, ut ibidem in c. Ad nostram, De empzione et venditione¹². Cum isto concordat Inno. in dicto c. Ad nostram, quod sola quantitas precii contractum viciat. Quero^e

a) *Således* W; M: distinguendum (!). b) *Således* W; M: proximum (!)

c) W: infra (!). d) JA: dicitur. e) W har her en Randnote, der som en Undtagelse fra, hvad der ellers er Regelen, er skreven med en anden Hånd end Teksten og lyder: Quis habet apponere pactum.

¹) H Bl. 238 v., 1. Sp. ²) H Bl. 241 r., 1. Sp. ³) c. 10. x. II. 22. ⁴) Instit. Just. 1, 1, 3. ⁵) H Bl. 241 v., 1. Sp. ⁶) Johannes's 1. Brev 4, 20. ⁷) 1. Thessalonikerbrev 4, 6. ⁸) JA Bl. 37 v. ⁹) Cod. Just. 4, 44, 10. ¹⁰) c. 3. x. III. 17. ¹¹) Dig. 4, 4, 16 § 4. ¹²) c. 5. x. III. 17.

consequenter, ¹quis habeat apponere pactum in contractu. Respondetur, quod venditor, cum in fauorem ipsius est, premissum contractum resolui; non autem stat in opzione ementis, quia alias contra eum suspicio insurgeret, quia contractus posset videri pignoraticius, ut in c. Illo vos, De pignoribus², vel simulatus, ut in c. Ad nostram, De empzione et venditione³. Sub istis enim coloribus sepe tegitur fraus in contractibus, ne ad penam vsurarum obligantur, et ita intelliguntur notata Inno.^a in c. Ad nostram³, vbi dicit secundum nouellatorem, quod vsurarii dimissis contractibus mutui diuertunt se ad contractus reempcionis causa reemendi et conficiunt duo instrumenta, vnum purum et aliud resoluens. Item^b dubitatur, an exprimatur pactum maius uel minus ad tempus reempcionis. Ad hoc respondetur, quod non, propter fraudem et presumptionem^c, que inde nascuntur, nec licet exprimere, quod census subleuatus in sorte principali computetur, ut est casus expressus in c. Illo uos, De pignoribus². Potest tamen pactum apponi sine expressione quantitatis certi precii, ut jus emptoris veniat estimandum tempore resolutionis secundum consuetudinem communem et cursum patrie, ut no. nouellator et moderni dat. (!)^d in c. Olim causam, De restitutione spoliatorum^e. Ex hiis sequitur ⁵conclusio secunda: nudum pactum reempcionis in contractu appositum non reddit actum illiberalem uel vsurarium. Ista conclusio probatur, quia quilibet^f postet sue rei pactum apponere a legibus non reprobatur sine hoc, quod contractus fiat vsurarius, et ita fit in proposito; argumentum totum patet ex premissis. Correlarium primum: licitum est pro centum annuatim quinque emere, dummodo premium sit sufficiens iuxta laudabilem consuetudinem patrie. Correlarium secundum: licitum est carius emere uel vendere; patet, quia stat, quod emens domum pro c cum pacto reuendendi, || quandocumque venditori placuerit, hoc facit pro vtriusque utilitate iuxta prius dicta, et quod vendat pro centum tempore reempcionis, quia respicit ad dampnum, quod sufficit ex non habitu illorum centum, vel eciam respicit ad melioracionem domus. Eciam patet illud fieri propter lucrum ad honeste

M Bl. 57 r.;
W Bl. 221 v.

a) JA: Hostiensis. b) Randnote (kun i W; skreven med samme Hånd som den S. 328 e) anførte): Questio. c) W: presupcionem (!). d) JA: doc. e) W: spe. f) W: cuilibet (!).

¹) JA Bl. 37 r.

²) c. 4. x. III. 21.

³) c. 5. x. III. 17.

⁴) c. 12. x. II. 13.

⁵) JA Bl. 40 r.

vite sustentacionem^a, non autem ad lucrum vltimate secundum beatum Tho. 22 q. 79¹ ar. 4to, ²quia illos vltimos eiecit de templo, Mt. xxi³; de hoc lxxxviii di. Eiciens⁴ et c. Quoniam⁵, et maxime quando menciuntur se carius emisse, ut in dicto c. Quoniam. Sic eciam est licitum carius vendere propter nouam formam introductam, ut si factus sit cultellus de ferro empto, ut eciam in dicto c. Eiciens. Sic eciam licet emere vilius et vendere carius, si tempore vendicionis res plus valet. Commestibilia vero, annona, vinum etc., non sunt sic emenda, ut notat Inno. in c. i Ne clerici uel monachi⁶; sed si emerent propter sustentacionem pauperum tempore famis, bene esset licitum, ut fecit Joseph in Egipto, Gen. xx⁷. Non autem pensata necessitate non est licitum, presertim clericis, xiiii q. iiii Quicumque⁸. Correlarium tercium: ⁹in contractibus huiusmodi receptiones(!)^b pro alienacione rerum ecclesie non requiritur necessario solemnitas canonica; per hoc verificatur opinio Inno., Goff. et Ala. in c. Nulli, De rebus ecclesie non alienandis¹⁰; et ratio est, quia talis ^calienacio non est^c multum prejudicialis, cum iura sic^d vendita possunt recuperari quandoque, et alienacio talis censetur temporalis quo ad venditorem et perpetua quo ad ementem; secus in alienacione multum prejudiciali et perpetua quo ad vtrumque. In aliis requiruntur solemnitates iuris, de quibus x q. ii Hoc jus porrectum¹¹, xii q. ii Sine exceptione¹² etc.

Pro introduccione conclusionis tercie et vltime dubitatur, an peccato(!)^e apposito de reemendo^f et ¹³pena apposita, quod si census uel redditus tempore debito solutus non fuerit, semper post decem dies a tempore solucionis dupletur, donec adequetur sorti principali, ut reempcio expiret et emptori adjudiceantur simpliciter et quiete pro censu non soluto, valeat contractus. Ad hoc respondetur, quod contractus est illicitus ad ¹⁴angustiaandum hominem inventus contra illud psalmi 36: Tota die miseretur et commodat, et

a) W: sustentacione(!). b) JA: reempcionis. c-c) W: alienacio est(!).
d) W: sint(!). e) W: precio(!). Læs: pacto. f) W: reemenda(!).

¹) Skäl være: 77. ²) JA Bl. 39 v. ³) Matthæus 21, 12.
⁴) c. 11. D. LXXXVIII. ⁵) c. 12. D. LXXXVIII. ⁶) c. 1. x. III. 50. ⁷) 1. Mosebog 41, 34 36, 47-48, 56. ⁸) c. 9. C. XIV. Q. 4. ⁹) JA Bl. 38 r. ¹⁰) c. 5. x. III. 13. ¹¹) c. 2. C. X. Q. 2.
¹²) c. 52. C. XII. Q. 2. ¹³) H Bl. 241 v., 2. Sp. ¹⁴) H Bl. 242 r., 1. Sp.

idem: Justus autem miseretur et tribuet¹, et hoc nisi venditor ex proteruitate soluere recusaret, quia sic ad ²penam posset condemnari, et quod ultra debitum capitur, in pios vsus est distribuendum, argumentum c. Quoniam, Ut lite non contestata³ § finali; apposicio tamen pene semper presumitur fraudem tegere secundum glossam l. Cum allegas, C. De vsuris⁴. Item dubitatur, an talis contractus posset reddi licitus per statutum principis; respondetur, quod non, quia ⁵quicquid est contra legem diuinam, non justificatur per statutum temporale uel principis; sed illud est contra legem diuinam, ut patet in dubio precedenti, ergo etc. Major patet, quia temporalis lex subest diuine, ut Prov. viii: Per me reges regnant et legum conditores justa decernunt⁶. Nec ex hiis possunt ⁷ecclesie uel cultus diuini fundari propter ⁸impietatem et crudelitatem inclusam, quia talibus fundacionibus illud Osee dicitur: Sacrificia eorum non placebunt ei⁹, scilicet deo. Si vero pena non apponeretur, || et inuenirentur mera *M Bl. 57 v.* voluntate, anniuersaria possunt constitui, non autem beneficia habencia titulum perpetuum; secus de voluntate permixta, ut de voluntate ¹⁰proicientis merces in mari, tunc fundatores nec detentores || *W Bl. 222 r.* excusantur per statutum principis, ut supra patuit, quia semper hii, ¹¹ad quos talia bona sic injuste per penam exacta pervenerunt, uel eorum heredes ad restitutionem repellendi sunt. Si vero tales non reperiuntur, ¹²princeps sic statuens uel ipso defuncto heredes ejus in principatum succedentes tenentur || ad restitutionem cum ¹²ratione hereditarie percepcionis, cum ratione defensionis constitutionis inique, cum ratione permissionis, que causa sufficeret aliis non existentibus. Illud notat beatus Tho. 22 q. 62^a ar. a¹³. Conclusio^b tertia: contractus in se approbabilis per appositionem penarum quandoque redditur illiberalis et illicitus, per statutum principis minime justificandus; probatur: omnis contractus est illiberalis et illicitus, qui est contra dileccionem dei et proximi, sed iste

a) W: 63. b) Randnote: Conclusio.

¹) Psalme 37 (*Vulgata*: 36), 26 og 21. ²) H Bl. 242 r., 2. Sp.
³) c. 5. x. II. 6. ⁴) Cod. Just. 4, 32, 15. ⁵) H Bl. 242 v., 1. Sp.
⁶) Ordsprogene 8, 15. ⁷) H Bl. 243 r., 2. Sp. ⁸) H Bl. 243 v., 1. Sp.
⁹) Hoseas 9, 4. ¹⁰) H Bl. 243 v., 2. Sp. ¹¹) H Bl. 246 v., 1. Sp.
¹²) H Bl. 246 v., 2. Sp. ¹³) Læs: 7.

est hujusmodi; major nota, minor patet ex dictis. Correlarium primum: ignorancia talem statuentem non excusat, nec prelatatus ecclesiasticus pro sua taciturnitate tamquam obligatus ad satisfactionem penarum foueam euadit. Primum patet, quia hoc ¹est contra jus naturale: quod tibi non vis fieri, michi non fac, in quo jure ignorancia non excusat, sed ignorans ignorabitur, i ad Cor. xliii². De secundo patet illud ³Mt. xv: Si cecus ceco ducatum prestat, ambo in foueam cadunt⁴; et quod talis ⁵prelatus sit obligatus ad satisfaciendum, satis patet Ezech. iii: Si dicente me ad impium: morte morieris, et non annunciauieris ei neque locutus fueris, ut avertatur a via sua impia et uiuat, ipse quidem iniquitate sua morietur, sanguinem ejus de manu tua requiram⁶. Tales prelati dicuntur canes muti non valentes latrare, Ysaie lvi⁷ et xliii di. Sic reor⁸. Correlarium secundum: contractus reempcionis in se licitus per penarum appositionem sepe efficitur viciosus, patet ex conclusione. Correlarium tertium: sicut error sepe fit circa fallaciam accidentis, prout assignatur, vbi non est, et negatur, vbi est, sic se habet circa contractum empcionis et reempcionis; pro prima parte patet ex secundo Elencorum, sed pro secunda parte patet ex dictis specialiter per Heinricum de Gandano(!), qui hoc ponit Quotlibeto 2° q. finali.

Sed contra omnia ista adhuc diceret quis: non audeo consentire aliis conclusionibus, quia quamuis leges et ⁹canones tenent, quod possum emere pro precio, dummodo non sit minus dimidio iusti precii, tamen hoc non est licitum in foro consciencie. Ad hoc respondetur, quod in contractu empcionis et reempcionis negando argumentum(?) per notata Jo. Kal. in c. Quanto, De testi., quia cum jura a spiritu sancto processerunt, nec concedit peccatum, nec papa concedit peccatum uel mandat, ut in c. finali De prescripcionibus¹⁰. Alias contraria tenens non credit papalia statuta valere, quod sapit heresim, ut xix di. Nulli phas¹¹. Item d.: tamen dicit ¹²Augustinus: tene certum et dimitte incertum; ibi videtur

¹) *H Bl.* 247 v., 1. *Sp.* ²) *1. Corinthierbrev* 14, 38. ³) *H Bl.* 247 v., 2. *Sp.* ⁴) *Matthæus* 15, 14. ⁵) *H Bl.* 248 r., 1. *Sp.* ⁶) *Ezechiel* 3, 18. ⁷) *Esaias* 56, 10. ⁸) *c. 1. D. XLIII* (Sit rector). ⁹) *JA Bl.* 42 v. ¹⁰) *c. 20. x. II. 26.* ¹¹) *c. 5. D. XIX.* ¹²) *JG. Bl.* 260 *A* (*signeret K* 5) v., 2. *Sp.*

inprobare istos contractus. Respondetur, quod pro eo, quod multis conscienciis scrupulum immittit, tamen dicendum est secundum doc., quod argumentum sumptum ex dubio consilio vnius doctoris uel plurium, videlicet quod in illo dubio contrahere sit mortale peccatum, non est efficax, sed themerarium et negandum, quia non ex qualibet incertitudine temeraria et leui, per oppositum oportet inducitur^a || mortale peccatum, sed ex dubio probabili; alias valeret argumentum: dicitur, quod tu attines vxori tue in gradu prohibito; ergo si reddas ei¹ debitum, peccas mortaliter, quod tamen est contra decretalem Inquisitioni, De sententia excommunicationis². De talibus tali argumento themerario credentibus dicit³ sapiens: Qui amat periculum, peribit in illo. Eciam dicitur, quod loquitur illud c. Quia periculosum est⁴, ut patet ex dictis propter peruersam || intencionem, quamuis contractus in se est licitus, quapropter non est abhorrendum in istis contractibus propter vsuram, cum vsura in solo mutuo consistit, ut prius dictum est. Eciam⁵ ex opinione contraria sequitur destructio ecclesie, quia cum bona in empcone perpetua transferuntur perpetue ad ecclesiam, propter hoc tandem omnibus bonis uel maxima parte sic translatis laici nichil habentes ecclesias invadunt bona ipsarum diripiendo. Querendum est ergo sepe de intencione hominis, quia sepe per similes operationes plures veniunt⁶ ad similem effectum; aliqui tamen minime et aliqui de merito propter intenciones diuersas, vt P. presbiter vult x solidos habere, similiter Jo.; P. recipit illam summam tamquam ad vite sustentacionem, Jo. tamquam precium misse sue, sicut Symon volens emere potestatem dandi spiritum sanctum, ut inde lucraretur; Jo. per talem operationem symoniam committit, Pe. autem non. Sic autem simplex litteratus caute videat, ut^b intencionem suam in istis contractibus regat et dirigat secundum consilia^c et prudenciam^d sapientum etc. Kanutus de Arusia.

M Bl. 58 r.

W Bl. 222 v.

a) *Mon Fejl for judicetur?* jfr. JG. b) *Dette Ord er noget utydeligt i W; det ser nærmest ud, som om der står ne (o: ne Ø).* c) *W: concilia.* d) *W: prudencia (!).*

¹) JG Bl. 260 B (*signeret K 6*) r., 1. Sp. ²) c. 44. x. V. 39.

³) JG Bl. 260 A v., 2. Sp. ⁴) c. 4. V. 11 in Vito. ⁵) JA Bl. 44 r.

⁶) JG Bl. 260 B v., 1. Sp. ⁷) JG Bl. 260 B v., 2. Sp.